

Samlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 122 2001

I distribution:

Swedish Science Press

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ:

Göteborg: Lars Lönnroth, Stina Hansson

Lund: Per Rydén, Margareta Wirmark, Eva Hættner Aurelius

Stockholm: Ingemar Algulin, Anders Cullhed

Uppsala: Bengt Landgren, Johan Svedjedal, Torsten Pettersson

Redaktörer: Hans-Göran Ekman (uppsatser) och Anna Williams (recensioner)

Inlagans typografi: Anders Svedin

Utgiven med stöd av

Vetenskapsrådet

Bidrag till *Samlaren* insändes till Litteraturvetenskapliga institutionen, Slottet ing. A0, 752 37 Uppsala. Uppsatserna granskas av externa referenter. Ej beställda bidrag skall inlämnas i form av utskrift och efter antagning även på diskett i något av ordbehandlingsprogrammen Word for Windows eller Word Perfect.

Svenska Litteratursällskapet tackar de personer som under det senaste året ställt sig till förfogande som bedömare av inkomna manuskript.

ISBN 91-87666-19-7

ISSN 0348-6133

Printed in Sweden by

Elanders Gotab, Stockholm 2002

det i en rad noveller i *Nya Svenska Öden* (1906) är människan som styr händelserna snarare än en högre makt och att utvecklingsoptimismen har förbytts i pessimism. Till denna kräftgång bidrar bl.a. den heliga Birgittas kvinnliga regemente i klostren och drottning Kristinas vanstyre. "Något tillspetsat kunde man beskriva det politiska budskapet i denna novellsamling som att det blir bäst när männen får bestämma, och att denna sanning äger giltighet för samtiden lika väl som för det förgångna", konstaterar han (s. 218).

Den gedigna studien *Strindberg om världshistorien* ger exempel på vilken fördelaktig utgångspunkt den forskare har som fördjupat sig i en litterär text på det sätt en textkritisk utgivare måste göra. Goda kunskaper om textens historia bör ligga bakom valet av bastext. Utan en analys av textens språkligt-stilistiska och tematiska element går det varken att etablera texten eller ta ställning vid de enskilda textställen, där utgivaren har att välja mellan olika varianter eller tvingas att göra ingrepp. Att sedan följa verkets historia från de första utkasterna till den sista upplaga författaren har lagt handen vid, att placera verket i författarskapet, att göra ordförklaringar, dit det också hör att lokalisera citat och anspelningar som uppenbarar verkets intertexter, och att studera receptionen ger en utomordentlig förutsättning för en fördjupad litterär analys.

Under den period editionen av nationalupplagan av August Strindbergs Samlade Verk pågått, har ett trettio-tal Strindbergforskare varit engagerade som redaktörer. Bakom varje volym ligger avsevärda forskningsinsatser, och ett stort arbete har nedlagts på ordförklaringarna. Inte minst genom att ordförklaringarna är så generösa har projektet också inspirerat till ett ökat antal översättningar till främmande språk, vilket i sin tur givit det utländska Strindbergsstudiet ny stimulans. Nu får man hoppas att de nya möjligheter nationalupplagan erbjuder sporrar den inhemska forskningen. Det är bara att önska att fler redaktörer i likhet med Conny Svensson utnyttjar den breda kunskap om författarens verk de har erhållit vid editionsarbetet för fördjupade studier av hittills utforskade områden i Strindbergs författarskap.

Barbro Ståhle Sjönell

Johan Lundberg, *En evighet i rummets former gjuten. Dekadenta och symbolistiska inslag i Sven Lidmans, Anders Österlings och Sigfrid Siwertz lyrik 1904–1907*. Stockholm/Stehag 2000.

Johan Lundberg tar sig i denna undersökning an ett antal tidiga diktsamlingar av tre författare som i den mån de fortfarande uppmärksammas av forskningen gör

det på grund av andra och senare delar av sin produktion: Sven Lidmans *Pasiphaë* (1904), *Primavera* (1905), *Källorna* (1906) och *Elden och altaret* (1907), Anders Österlings *Preludier* (1904), *Offerkransar* (1905) och *Hälsningar* (1907) samt Sigfrid Siwertz *Gatans drömmar* (1905) och *Den unga lönnen* (1906). Genom att uppmärksamma ett urval av dikter ur dessa diktsamlingar, särskilt deras dekadenta inslag och symbolistiska utgångspunkter, och placera in dem inte bara i en internationell kontext utan också i ett större svenskspråkigt sammanhang (Emil Kléen, Per Hallström, Oscar Levertin, Sigurd Agrell, Stella Kleve, Ola Hansson, Bertel Gripenberg, med flera författare) vill Lundberg lyfta fram en av litteraturforskningen försummad, men inte desto mindre betydelsefull linje i den svenska litteraturhistorien. I inledningskapitlet skisserar han denna linjes förlängning till poeter som Bertil Malmberg och Lars Gustafsson.

De dekadenta inslagen i den svenska och den skandinaviska sekelskiftesprosan har på senare år ägnats flera studier, såväl svenska som utländska. Nu är det dags för lyriken, och givetvis har Lundberg rätt i att de symbolistiska och dekadenta teman och tekniker som återfinns i Lidmans, Österlings och Siwertz ungdomsproduktion förtjänar betydligt större uppmärksamhet än de hittills har fått. Det förtjänar de som länkar i den poetiska tradition Lundberg pekar ut, men flera av de dikter som analyseras förtjänar det redan på grund av egna kvaliteter. Bakom undersökningen finns således en kanonjusterande ambition; den yttrar sig såväl i det lokala uppmärksammandet av dikter och diktsamlingar som i den komplettering och nyansering av de större litteraturhistoriska perspektiven som om den är övertygande får det som nyss bara hade kuriosaintresse att framstå som väsentligt.

Genom hela undersökningen löper två parallella problemområden, som ständigt griper in i varandra och som djupare betraktat står i ett växelverkande förhållande till varandra. Det första problemområdet avtecknar sig tydligt när författaren i inledningskapitlet hävdar att de undersökta dikterna av Lidman, Österling och Siwertz inte bara är intressanta som tidstypiska representanter för ett led i en otillräckligt uppmärksammas lyrisk tradition, utan tvärtom när de läses som en kommentar till det moderna samhälle som växer fram vid 1800-talets slut – vars grunddrag fortfarande förutsätts bestå – visar sig ha en inte obetydlig "aktualitet i nuet". Det är med andra ord fråga om de undersökta författarnas litterära gestaltningar av en modernitetsupplevelse, inte minst dess yttringar i form av värdeupplösning och meningsförlust – företeelser som förvisso är bekanta också i vår tid, låt vara att orsakerna inte är alldeles desamma nu som då. Det andra återkommande problemområdet har att göra med "mekanismerna" i det

symbolistiska skrivsätt som kännetecknar de behandlade diktsamlingarna. Och detta symbolistiska skrivsätt visar sig vara i högsta grad beroende av upplevelsen av moderniteten.

I bl.a. Hugo Friedrichs och Anna Balakians efterföljd urskiljer Lundberg i den symbolistiska dikten inte bara upplevelsen av meningsförlust, utan också en produktion av alternativa skönhetsvärldar som kan förstås som dess motvikt. Den symbolistiska dikten kan således sägas vara sprungen ur en åtminstone delvis negativ upplevelse av verkligheten, men den framstår trots detta som i högsta grad anti-mimetisk: "Betraktad på detta sätt kan den symbolistiska dikten sägas ta sin utgångspunkt i en privat upplevelse av den moderna världen, i en erfarenhet av splittring och oordning, vilken bearbetas, omstruktureras eller *fiktionaliseras* i den skönlitterära texten på ett sätt som gör att dikten framträder som ett slags autonom värld [...]" (s. 40). I stället för att avbilda en konkret verklighet vill symbolisten *suggerera fram* en viss upplevelse; om man så vill en verklighet av ett annat slag än den som återfinns i yttervärlden.

Med utgångspunkt i en sådan förståelse av symbolismen visar Lundberg sedan hur de undersökta poeterna beskriver en i den europeiska litteraturen välkänd utvecklingskurva från symbolism till realism. Influerade kanske av svenska föregångare, men framför allt av kontinentala storheter som Baudelaire, Rimbaud, Mallarmé och Stefan George inleder de sina författarskap förankrade i en estetik, där dikten framstår som ett svar på jagets upplevelse av meningsförlust, som en värld som till skillnad från den yttre präglas av sammanhang och helhet. Efter några symbolistiska år och diktsamlingar växlar de emellertid spår till en poetisk realism – ofta under uttryckligt avståndstagande från den symbolistiska diktning som de nys övergivit. Som författaren mycket riktigt påpekar är de tre undersökta poeternas i efterhand starkt kritiska inställning till denna ungdomsdiktning en starkt bidragande orsak till att den hittills inte har värderats efter förtjänst i litteraturhistorieskrivningen.

Johan Lundberg går mycket omsorgsfullt till väga i sin genomgång av denna ganska bortglömda svenska symbolism och han argumenterar för det mesta övertygande för sina teoretiska och metodiska vägval och ställningstaganden. I det inledande kapitlet "Modernitet, dekadens och symbolism. En inledande diskussion" visar han bland annat hur termerna symbolism och dekadens tidigare har begagnats och avtäckat därvid en stor begreppsförvirring inom den svenska litteraturforskningen. Lundberg väljer i stället att förankra sina egna analyser i den internationella forskningen. Han presenterar koncisa sammanfattningar av diskussionen av modernitet, dekadens och värdeupplösning – Klaus Theweleit, Terry Eagleton, Marshall Berman och Matei

Calinescu är här några av de viktigare namnen. Han genomför likaså en givande forskningsöversikt på området symbolismens "mekanismer" och estetik – här möter vi utöver den redan nämnda Hugo Friedrich och Anna Balakian bland andra Guy Michaud, M. H. Abrams, Laurence M. Porter och Bo Hakon Jørgensen. Inom den svenska forskningen finner Lundberg betydligt färre kvalificerade diskussioner av den symbolistiska estetiken, men noterar insatser av forskare som Staffan Bergsten, Eva-Britta Ståhl, Ingemar Algulin och Kjell Espmark. Sammanfattningsvis kan sägas att Lundbergs inledningskapitel med sin utförliga kritiska diskussion av modernitets-, dekadens- och symbolismforskningen har ett betydande pedagogiskt värde och kan rekommenderas varje läsare som är i behov av en introduktion på området.

Efter att ha redovisat sina ambitioner och utgångspunkter i inledningskapitlet presenterar Lundberg resultatet av sitt arbete med de tre utvalda författarskapen i tre fylliga kapitel som med sina underrubriker ger en högkoncentrerad bild av den väg från den ambivalenta modernitetserfarenheten till den symbolistiska diktpraktiken som alla tre diktarna följer: "Sven Lidman och den kluvna verkligheten", "Anders Österling och den lyriska hemkomsten", "Sigfrid Siwertz och diktens kristallisering". I ett antal ingående och välformulerade diktanalyser diskuteras här dikternas förhållningssätt till verklighet och modernitet och poeternas strävan efter att etablera alternativa, poetiskt "kristalliserade" världar; sist men inte minst de formella "mekanismer" som ligger bakom dessa kristallisationer.

På den tematiska nivån demonstrerar Lundberg genom många intressanta komparativa resonemang en stor förtrogenhet inte bara med forskningen på området, utan också med den litterära omgivningen i Sverige och ute i Europa. Här diskuteras Lidmans, Österlings och Siwertz dikter inte bara med utgångspunkt i de kanoniserade symbolisternas estetik och poetiska praktik; de sätts i samband med deras romantiska föregångare och skandinaviska efterföljare, men också med proförfattare som Bram Stoker, Hjalmar Söderberg, Per Hallström och Herman Bang, för att bara nämna några namn. I inledningen framhåller Lundberg att Riffaterre är en av undersökningens utgångspunkter. Under senare år har vi sett flera exempel på att den riffaterreska terminologin införlivats i analyser som i själva verket bara har tämligen ytliga beröringspunkter med de teorier som presenteras i *Semiotics of Poetry*. I Johan Lundbergs studie är förhållandet intressant nog det omvända: han använder inte Riffaterres terminologi, men hans analyser av symbolismens anti-mimetiska diktning har uppenbarligen funnit stöd i föregångarens teorier om dikts illusoriska referentialitet. Som Lundberg själv framhåller har Riffaterre haft störst betydelse för analysen av

hur dikterna strukturerats kring ”mytiska motiv, traditionella skönlitterära teman etc.” (s. 50), det vill säga kring vad Riffaterre (men inte Lundberg) kallar matriser och hypogram. När Lundberg förankrar dessa iakttagelser i analyser av rytmiska, ljudmässiga, grammatiska och syntaktiska mönster i dikterna framstår emellertid den diktanalytiska praktiken i högre grad som tämligen traditionell strukturanalys.

På den tematiska nivån placerar Lundberg med god behärskning av materialet genomgående in de analyserade dikterna i svenska sammanhang och europeiska traditioner. Som exempel kan avsnittet om Siwertz förhållande till den moderna storstaden, diskussionen av Lidmans bearbetning av upplevelsen av meningsförlust samt analysen av temat isolering och slutenhet hos Österling nämnas. Läsaren följer här tacksamt med på en nästan alltid fascinerande färd genom motivhistoriska, idéhistoriska och estetiska landskap som i sig är väl värda att vistas i, men som framför allt ständigt fördjupar vår förståelse av Siwertz, Österlings och Lidmans dikter.

Jag har här huvudsakligen uppehållit mig vid undersökningens många förtjänster, men ska också göra ett par försiktiga invändningar. Som redan har sagts utgår hela projektet ifrån uppfattningen att de undersökta dikterna bottnar i en intensiv och ambivalent modernitetsupplevelse. Mycket talar också för att så verkligen är fallet, men denna modernitetsupplevelse har efter läsningen av Lundbergs bok fortfarande ganska vaga kon-turer. Reaktionen på den förmodade upplösningen och relativiseringen av värden och mening avläses i diktanalyserna, men dessa får sällan eller aldrig någon konkret förankring i den sociala verklighet författarna levde i – de enstaka hänvisningar till biografiska faktorer som förekommer förändrar inte denna bild. Den kontextualisering som erbjuds är för det mesta komparativt litteraturhistorisk, ibland idéhistorisk. Det vore onekligen intressant att någon gång läsa en undersökning där modernitetsupplevelsen inte *bara* studeras genom sina litterära avtryck, utan på ett konkretare sätt knyts till samhällsutvecklingen, till exempel genom jämförelser med andra, icke-estetiska källor. Det ska genast sägas att denna invändning inte bara drabbar denna studie, utan i lika hög grad undersökningar som Per Thomas Andersens *Dekadans i nordisk litteratur 1880–1900* (1992) och Claes Ahlunds *Medusas huvud. Dekadansens tematik i svensk sekelskiftesprosa* (1994).

Lundberg vill med sina strukturanalyser visa hur de undersökta dikterna framstår som en ”koherent värld”, där ”varje enskild komponent i texten framstår som en del i ett större nät av sinnrika korrespondenser och samband” – detta i enlighet med en anti-mimetisk estetik som inte längre finner det meningsfullt att ”medelst den äldre traditionens direkt utpekande formspråk gestalta mer eller mindre konkreta fenomen i den värld som

omger författaren” (s. 53). I de första analyserna känns nog resonemanget meningsfullt, men för varje gång det upprepas tenderar dess relevans att urholkas. Det blir till sist en smula poänglöst att så omsorgsfullt demonstrera att dikterna inte har tillkommit som försök att realistiskt gestalta en omgivande verklighet – denna egenskap delar ju den symbolistiska diktningen med en stor, för att inte säga dominerande del av all lyrik. Därmed inte sagt att de av Lundberg uppmärksammade korrespondenserna och sambanden inte skulle föreligga i de undersökta dikterna. Möjligen skulle man kunna hävda att de inte alltid är lika intressanta och meningsbärande.

Dessa invändningar till trots råder det inget tvivel om att *En evighet i rummets former* *guten* är ett mycket gediget forskningsbidrag som inte bara kastar ljus över en bortglömd del av vår litteraturhistoria, utan mycket väl kan tänkas få en betydelse också för de större linjerna i en framtida litteraturhistorieskrivning.

Claes Ahlund

Gudar på jorden. Festskrift till Lars Lönnroth. Red. Stina Hansson och Mats Malm. Stockholm/Stehag 2000.

Lars Lönnroth, den energiskt stridbare och polemiskt begåvade litteraturprofessorn i Göteborg, har under sin långa forskargärning visat sig påfallande mångsidig. Dock är ett område mer centralt än något annat: den norröna dikten. Vidare är det ytterligare ett fält som framstår som särskilt viktigt, då Lönnroths forskargärning skall bestämmas, nämligen hans ”nya och vetenskapligt omvälvande förhållningssätt till komplexet muntligt/skriftligt och till dikten scen som Lars Lönnroth introducerade redan på 1970-talet”, för att citera volymens spänstigt hållna förord. Bidragsgivarna (45 till antalet!) har i hög grad anknutit till dessa båda huvudområden, särskilt det förra, i sina egna bidrag, då tillsammans med texter ägnade äldre svensk litteratur, Bellman och romantiken, samt även modern litteratur och litteraturteori.

Den mäktiga volymen (602 sid.) inleds med en dikt av Lars Gustafsson, ”De smärre gudarna” och ett stycke hyllningsprosa av Thomas Bredsdorff, ”En mytisk figur ved navn Lars”. Sedan följer fem avdelningar, ”Gamla gudars värld”, ”Gudars efterliv”, ”Scen, syn, signelse”, ”Gud, Gudar och äldre svensk diktning” och ”Den gudomliga och gudlösa moderniteten”.

Med undantag av svensk historieforskningens verkliga nestor, Erik Lönnroth, och dennes ”Fru-berg och berg-fruar”, en trots sin korthet högst givande framställning av närmast ortnamnshistorisk karaktär, ägnas den första avdelningen helt det norröna fältet, i ett sammanhang dock i en komparativ kontext (norrönt-slaviskt). Det är